cubinæ vero ſolummodo iis qui non habeant utique conjugem (hoc etenim tantum concubinam [1] habentibus eſt conſcriptum) mediam unciam ſolam donantes. Si vero filiorum legitimorum non ſint parentes, & neque patrem neque matrem habeant, uſque ad tres uncias relinquere eis aut donare permiſſi ſunt, & hoc cum matre [2]: & ſi quolibet modo acceperint aliquid, in hoc reputari ſolummodo: quod autem plus eſt, ad eos qui vocantur ex lege venire, hoc quod Theodoſii ſenioris filii, licet non perfecte, ſanciverunt. §. 1. Nos igitur eſt prius humana uſi lege, pro tribus unciis, ſex [3] uncias eis, filiis legitimis non extantibus, per patrum magnificentiam dedimus: ſed tamen ex iis quæ ſubinde proveniunt cauſis perfectius ſimul clementiusque conſiderantes, præſentem ponimus legem. Plurimi utique ſunt, & noſtris temporibus delinquuntur: & ideo ab impietate homines liberamus. Quidam enim non habentes licentiam quantum volunt ſuis naturalibus filiis relinquendi, eligunt quaſi viros [4], & ſcribunt heredes, quatenus reſtituant filiis. At illi aut ex hoc impie agunt, & prævaricantur voluntatem ſcribentium, aut (quod omnium leviſſimum putant) pejerant: & tacemus ea, quæ tradita ſunt ex memoria nobis in perſonis glorioſiſſimis talia delinquentibus priſcis temporibus. §. 2. Ne [5] igitur ſemper tale fieri delictum ſinamus: neque quod agere licet in extraneis & ignotis, hoc in propriis filiis naturalibus homines agere prohibeamus, propterea præſenti lege ſancimus, ut ſiquidem quiſpiam habuerit filios legitimos, non poſſit filiis eorumque matri ultra [6] unam relinquere unciam, aut donare naturalibus aut concubinæ: (hoc enim proprium prioris judicamus eſſe conſtitutionis) ſed & ſi quid amplius dare tentaverit quolibet modo, hoc heredibus ſuis legitimorum: vel ſi filii non ſint, concubina vero ſolummodo, hoc mulierem unciam relinqui aut donari concedimus. §. 3. Si [7] vero filios non habuerit quiſpiam legitimos, aut quemquam aſcendentium quibus neceſſitas [8] eſt legitimam relinquere partem, poſſit ſuæ ſubſtantiæ competentem: teſtatori licentia ſit etiam [9] in duodecim uncias ſcribere filios naturales heredes, & dividere inter eos quocunque voluerit modo res, & per donationes aut ſimplices, aut antenuptiales, aut quemcunque per alium quemlibet modum legitimum ſuas in illos ſubſtantias transponere. ſic enim nequaquam egebunt, quibusdam ad impietatem aut perjurium præparatis: ſed ex ipſo ſuam diſponere pure ſententiam. Si vero habuerint hi quos prædiximus, aliquos aſcendentium: legitimam eis relinquant partem, quam lex & nos conſtituimus: reliquam vero ſi voluerint, in naturales filios habeant relinquendi licentiam. Et hæc dicimus ſuper iis, qui in ſcriptis & legitimis voluntatibus diſponunt ſuam ſubſtantiam. §. 4. Si quis autem defunctus fuerit, legitima & omnino ſobole non extante, (filiorum dicimus aut nepotum, aut deinceps ſucceſſionis) neque [10] legitima conjuge, deinde moriatur non diſponens de ſubſtantia ſua, & veniat cognatio [11] forſan aut etiam manumiſſor [12], ut, poſt bonorum poſſeſſionem movens & infringens, aut etiam noſtrum ærarium [13], (nam nec illi quantum ad hoc parcimus) fit autem ei donec vixerit, libera mulier in ſchemate concubinæ ſociata, & filii ex ea: (talibus enim ſolummodo hoc ſancimus, ubi omnino indubitatus eſt & concubinæ in domo affectus, & filiorum ibidem proles) & alimentum damus eis, & inteſtatis parentibus defunctis duas [14] patrimonii ſubſtantiæ uncias habere, cum matre partienda, quanticunque fuerint filii: ut unius filii portionem mater accipiat. Et hoc dicimus ſi uni concubinæ fuerit, aut filios ex ea habeat, aut etiam præcedente concubina, moriente forſitan, aut ſeparatione filii ei domi fuerint: Tunc enim damus eis ab inteſtato ad duas uncias vocationem. §. 5. Si vero effuſa concupiſcentia ei fuerit, & alias ſuperinduxerit priori concubinas, & multitudinem [15] habuerit mulierum fornicantium, (ſic [16] enim dicere melius eſt) & ex eis filios habens moriatur, multas ſimul deſerens concubinas, odibilis quidem eſt iſte talis: procul autem hac lege modis omnibus cum talibus filiis [17] & concubinis excludatur. Sicut enim ſi quis legitimæ copulatur uxori, alias [18] ſuperinducere non poterit matrimonio conſiſtente, & ex his legitimos procreare: ita neque poſt agnitam quo diximus modo concubinam, & ex illa filios, dabimus, ſi etiam aliquod opus libidinis aliud fecerit, etiam hos ad ſucceſſionem ejus introduci, ſi mortuus fuerit inteſtatus. Nam ſi hoc non ſanciverimus: indiſcreta quidem erunt quæ mulierum ſunt quam potius aut quam minus amaverit: indiſcreta quidem & quæ filiorum ſunt, & nos non damus luxuriantibus, ſed pudicis legem. Non autem differentiam facimus [19] ſi filii ſive maſculi ſint ſive fœminæ. Sicut enim natura nihil circa talia tractat: ſic nec nos aliam in maſculis, & aliam in fœminis ſecundum hoc ponimus legem. §. 6. Si quis autem (oportet enim per omnem viam ſubtilitatem [20] & multam pietatem tranſire) habens filios legitimos, reliquit & naturales, ab inteſtato [21] autem ſi legitimis ſancimus, ut decet eos ſecundum menſuram à bono viro arbitratam: quod videlicet apud noſtras leges viri boni arbitratu dicitur, hoc ipſo cuſtodiendo, vel ſi conjugem quidem habet, filios autem naturales, & ex defuncta concubina ſibi natos, & illi aluntur ab ipſis ſucceſſoribus. De nepotibus enim naturalibus, quæ jam a nobis ſpecialiter etiam de ipſis diſpoſita ſunt [22], obtineant.

CAP. XIII.

In quibus autem caſibus naturales filios vocavimus ad ſucceſſionem, in iis quoque & ipſi decentem naturalibus patribus devotionem ſervent: eademque naturalibus patribus parentes proſpicient naturalibus filiis ſecundum noſtram legem, & ipſi parentibus compenſent [23] ſive in ſucceſſionibus, ſive in alimentis, ſicut ſuperius ſancimus [24].

CAP. XIV.

Quoniam vero & dudum in quibusdam conſtitutionibus dictum eſt oportere, in quibus patres donant filiis aut relinquunt, ſi non habent etiam curatores [25] eis præbere confirmandos tamen: hoc ratum eſſe etiam nunc ponimus, dantes & matri [26] (ſecundum quod jam de his diſpoſitum eſt) & naturalium tutelam agere filiorum, omnia agenti quæcunque in legitimis definita ſunt filiis.

CAP. XV.

Ut filii ex damnato coitu nati, nec [27] *alimenta a parentibus conſequantur.*

Ultima [28] ſiquidem nos pars legis exſpectat, ut ipſa competentem ſuſcipiat ordinem, & enumeremus qui neque ipſo naturalium nomine digni ſunt. Primum quidem *omnis qui ex complexu* (non enim hoc vocamus nuptias) *aut nefariis, aut inceſtis* [29] *aut damnatis proceſſerit, iſte neque naturalis nominatur, neque* [30] *alendus eſt a parentibus, neque habebit quoddam ad præſentem legem participium.* Unde eſt certa a Conſtantino piæ memoriæ in conſtitutione [31] ad Gregorium ſcripta, quædam de talibus dicta ſunt filiis: hæc non recipimus: quoniam & non [32] utendo perempta eſt. *Phœnicarchorum enim, & Syriarchorum* [33], & magiſtratuum, & inſignium nominum, & clariſſimorum: & neque naturales eſſe vult ex his procedentes: amovens eis etiam imperialis munificentiæ participationem. Quam videlicet conſtitutionem omnino perimimus [34]. §. 1. Hæc a nobis ſancita ſint, [illegible] legitimi, vel vero naturales, nec quomodo eis legitima jura dantur: aut quomodo eis etiam naturales permanentia promerentur humanitatem: & ipſi quomodo etiam ipſi competenter honorari ſint, & eorum qui neque naturales dici digni ſunt, communione ſegregati.

EPILOGUS.

Quæ igitur placuerunt nobis, & ad hominum medelam atque naturæ ſupplementum per hanc legem decreta ſunt, tua ſublimitas faciat omnibus manifeſta, programmatibus propoſitis, per quæ omnibus lex erit aperta, cognoſcentibus quomodo in talibus converſentur, & noſtram conſiderantibus providentiam, qui omni alii occupationi eorum præponimus utilitatem. Dat. Kal. Septembr. CP. Imp. Domin. JUSTINIAN. PP. Aug. Anno XIII. [35] APPIONE V. C. CONSULE.

1 Unicam ſcil. §. 5. ĩ. *hic.* 2 *Nov.* 18. *c.* 5. 3 In fraudem legis. 4 Legati & inſtitutionis capaces. 5 Hinc ſumpta eſt Authentica, *nunc ſoli. C. de naturalib. lib.* 6 Senſus eſt, Parentibus permitti unciam naturalibus liberis non legitimatis & eorum matri, etiam exiſtentibus legitimis liberis, vel inter vivos, vel teſtamento donare: ſoli concubinæ, ſemiunciam: non exiſtentibus vero liberis legitimis, parentem poſſe eos in aſſem inſtituere, niſi & ipſe moriens parentes reliquerit, quibus legitimam ſervare debet. Concubinam cum dicimus, intellige, non quamvis mulierem, ſed eam tantum, quæ conſuevit ei, qui uxorem tunc non habuit, *l. unic. C. de concub.* 7 Hinc ſumpta eſt Authentica, *licet. C. de natur. lib.* 8 *Novell.* 1. 9 Olim in ſemiſſem. *Nov.* 18. *c.* 5. 10 *Nov.* 18. *c.* 5. 11 Id eſt, veniant cognati legitimi. 12 Quod fit, quoties agitur de ſucceſſione liberti. 13 Id eſt, fiſcus. 14 Naturales nunquam legitimati a patre, una cum ſua matre patri ab inteſtato, nullis relictis legitimis liberis, ſuccedunt in duabus unciis. 15 Plures concubinas Romanis habere non licuit, *Novell.* 18. *c.* 5. de quo ſcripſi ad *l.* 7. *C. de Judæis. d. l. unic. C. de concub.* 16 Concubinam qui concubinæ ſuperducit, ſcortum verius, quam concubinam habere intelligitur, 17 Poteſtne ei teſtamento aliquid relinqui? Guido Papæ negat relinqui poſſe: ac ita judicatum refert *quæſt.* 280. 18 *d. l.* 7. 19 Aliud jure feudali. 20 Ἀκριβείας καὶ εὐσεβείας, ſubtilitatis & pietatis. 21 Naturalibus liberis debentur alimenta ab inteſtato: ſuntque eis præſtanda a legitimis. 22 *l.* 12. *C. de naturalib. lib.* 23 Liberi naturales parentibus viciſſitudinem debent & in alimoniis & in ſucceſſionibus, Jul. *hic*, *num.* 323. 24 Aliud lege Solonis, quæ non vult ſpurium cogi patrem alere. 25 *l. ult. C. de confirmando tutore.* 26 Mater naturalis filiorum tutelam gerere poteſt *l. ult. C. quando mulier tut.* 27 4. Harm. 6. §. 69. 28 Hinc ſumpta eſt Authentica, *Ex complexu*, *C. de inceſt. nupt.* & pars Authenticæ, *licet. C. de natural. liber.* 29 *Nefarias* nuptias Harmenopulus *d. loco.* §. 78. *& ſequentib.* definit, quæ cum aſcetria aut rapta. *Inceſtas*, quæ cum ea quæ nos ſanguine attingit, contractæ: *Damnatas*, quæ vetitæ ſunt, ut tutoris cum pupilla, liberti cum patrona. Eidem autori *d. loco* §. 65. ἀθέμιτος γάμος, ſeu inceſtæ nuptiæ dicuntur, quæ inter aſcendentes contrahuntur. 30 Vid. Ritterſh. *part.* 4. *c.* 2. Anſ. Sed jam tempus eſt, ut aliquid dicamus de obliqua nothorum ſucceſſione. Nothi ſunt vel ex inceſtu ſuſcepti, vel ſpurii, patre ſcil. incerto, vel naturales: & hi quidem vel legitimati, vel non legitimati. Inceſtu ſuſcepti dicuntur, qui naſcuntur ex Titio, & muliere Sempronium maritum habente, *c.* 12. §. 5. ſ. *hic. Nov.* 134. *c.* 12. vel qui ſuſcipiuntur ex Mævia & Titio uxorem Seiam vel plures concubinas habente. *d. c.* 12. *in princ. &* §. 5. Item qui ex nefariis & inceſtis nuptiis naſcuntur, *ut hic.* Hujusmodi liberis nulla pars ſucceſſionis ab inteſtato defertur, *ut hic.* Jure tamen canonico ſunt alendi *c.* 4. *de eo qui duxit uxorem, quam polluit per adulterium.* Spuriis vero ſeu vulgo quæſitis datur querela adverſus inofficioſum matris teſtamentum, *l.* 29. §. 1. *ff. de inoffic. teſt.* multo magis legitima ſpecialiter eis relinqui teſtamento poteſt. Naturales legitimati (legitimantur autem multis modis, puta oblatione Curiæ *c.* 2. *ſupr. hic.* matrimonio contracto cum eorum matre, *c.* 8. *ſupr. hic.* aut, eo non contracto, principis reſcripto, *c.* 9. *ſupr. hic.* ſi a patre filii ſunt nominati in aliquo ſolenni inſtrumento, *Nov.* 117. *c.* 2. poteſt etiam & hoc defendi, ſi adoptati ab eodem *c.* 11. *in fin.* ſ. *hic.*) a legitimis non differunt, *c.* 3. *c.* 9. *in fin.* ſ. *hic.* ideoque a parente vel inter vivos vel teſtamento donari eis poteſt integra quidem hereditas, ſi nulli extent legitimi *c.* 12. §. 3. *ſupr. hic.* aut iis extantibus non amplius quam qui legitimus conſtitutus minimam habuerit portionem. *d. c.* 3. ſ. *hic.* Jul. *conſt.* 83. *n.* 313. Ab inteſtato vero legitimati per matrimonium (de legitimatis per adoptionem alibi dicemus: de his autem qui legitimantur per oblationem curiæ, hoc tenendum eſt, eos patri tantum legitimos, *c.* 4. ſ. *hic.* quin & talem legitimationem ab uſu receſſiſſe, Michael Graſſus *l. ſent.* §. *ſucceſſio quæſt.* 19. *n.* 19. Legitimatum vero per reſcriptum principis aut ejus beneficio, qui poteſtatem legitimandi habet, interpretes nolunt ad feuda admitti, niſi & ad ea ſpecialiter legitimatus ſit. Graſſ. *ad num.* 15.) cum legitimis concurrunt: ſunt enim ſui heredes, iisque deficientibus, ſoli ſuccedunt. Nam ita patri ſuccedunt, quemadmodum & nuptiis legitimis procreati patribus ſuis ſuccederent: Jul. *hic n.* 322. §. 2. *Inſt. de hered. ab inteſtat.* ideoque præteriti rumpunt teſtamentum, *l.* 8. *ff. de injuſto.* §. 1. *Inſt. quib. mod. teſtam.* injuſte exheredatis querela inofficioſi competit. §. 2. *Inſt. de inoffic. teſt.* inſtitutis in minori parte, actio ad ſupplementum ex *l.* 30. *C. de inoffic. teſt. arg. d.* §. 2. ibi: *ſi nullo alio jure.* Et hæc ita vera ſunt, ut maſculi legitimati per matrimonium præcedant ſorores ex legitimis nuptiis procreatas in feudis. Graſſ. *ex communi d. l. n.* 6. 7. (etiamſi inveſtitura facta ſit pro filiis Titii, ejusque liberis legitime natis. *ibid. d. n.* 7.) & excludant, jure primogenituræ, ſecundo genitum fratrem legitimis nuptiis natum, Graſſ. *ibid. n.* 8. idque defendi poteſt *l.* 10. *in fin. C. de naturalib. lib.* at non eum, qui ex legitimo matrimonio ante natus fuerit, quantumvis ætate inferiorem (potuit enim Titio naſci ex Mævia concubinatus tempore Sempronius. Eidem Titio paulo poſt naſci ex legitimo Cajæ matrimonio Cajus. Idem Titius potuit mortua uxore Mæviam quondam concubinam ducere) & merito, jus enim quodammodo videtur quæſitum priori. Naturales vero non legitimati, legitimis exiſtentibus teſtamento patris una plus uncia cum ſua matre partienda non poſſunt accipere, *c.* 12. *in princ.* §. 1. *&* §. 2. non extantibus in infinitum. *d. c.* 12. §. 3. non ut olim tres uncias tantum, *d. c.* 12. *in princ.* ſervata tamen aſcendentibus (ſi qui fuerunt) legitima, *d. c.* 12. §. 3. Quid ab inteſtato? a legitimis liberis (ſi qui fuerint) alendi ſunt boni viri arbitratu, *d. c.* 12. §. 6. Idem dicendum, ſi qui aſcendentes, vel ſi qua uxor heres defuncto fuerit, *d. c.* 12. §. 4. *in princ.* At ſi defuncto adgnatus, vel cognatus aliquis ſuccedat, vel manumiſſor, vel fiſcus, naturales liberi cum ſua matre duas uncias ex bonis defuncti patris percipiunt. *d. c.* 12. §. 4. Jul. *conſt.* 82. *num.* 222. Duæ igitur unciæ ſunt eorum legitima. Quid ſi pater eorum ſit teſtatus, & tamen nullam eorum mentionem fecerit, nullamve partem eis adſcripſerit? Idem hic quod ab inteſtato dicendum eſt. Quid ſi poſt donationem omnium bonorum pater naturales liberos ſuſceperit? dixi ad *l.* 8. *C. de revoc. donat.* 31 *l.* 1. *C. de naturalib. liber.* 32 Lex, non utendo tollitur, & ſic deſuetudo legis legem perimit. Plus tamen ex hac lege colligas, deſuetudinem ſcilicet, legem non tollere, niſi princeps deſuetudinem confirmaverit, *ut hic.* liberi qui jure communi legitimi fieri non poſſunt, lege vel reſcripto principis poſſunt fieri legitimi, ſi princeps legi vel reſcripto clauſulam *non obſtante* tali lege (verbi gratia: non obſtante *l.* 1. *C. de naturalib. liberis*) adjecerit. Bald. *Authentica propterea. C. de natur. lib.* Quinimo putat idem Baldus, ſufficere, ſi Princeps reſcripto ſuo generalem clauſulam tantum inſeruerit, hanc videlicet, non obſtante aliqua lege. Bald. *d. l.* 1. 33 De Phœnicarchis & Syriarchis dixi ad *l.* 18. *ff. de munerib.* 34 Abrogatur *d. l.* 1. 35 Id eſt, anno 539.

TIT. II.
DE TESTIBUS [1].
NOVELLA CONSTIT. XC.

Imperator Juſtinianus Auguſtus Joanni glorioſiſſ. prætoriorum Orientis præfecto, iterum exconſuli, ordinario & patricio.

PRÆFATIO.

Teſtium, propter probationes, utilitas [2] adinventa quidem dudum eſt, ne quid lateat facile actorum: at calliditate plurima hominum adveniente animis periclitatur migrare in contrarium ordo cauſæ. Non enim ut pateſiant quæ geſta ſunt, teſtantur plurimi: ſed quatenus adhuc amplius occultentur. nam alia quidem ſcientes, alia vero pronunciantes, quæ non ſunt, dicentes: hoc ipſo confitentur, quia ea quæ vere ſciunt, neque volunt pateſieri, neque ſecundum ea proferri judicia: ſed quæ nunquam facta ſunt, hæc & pronuntiant, & ad judicium deduci quærunt. Omnino itaque perire meretur teſtimonia uſui rerum incautum eſt, plurimis exiſtentibus, quæ non aliter pateſiunt, niſi teſtibus pronunciantibus [3]. Licere autem omnibus etiam vilibus [4] teſtimonium perhibere, & ante nos prohibuerunt legiſlatores [5], ſcilicet multas exceptiones facientes [6] & plurimos excludentes etiam ipſo teſtium nomine [7], vel ſchemate [8]. Quia vero neque poſt has prohibitiones, adhuc parum eſt teſtimonio opus: exiſtimavimus oportere & nos adjicere aliquid cauſæ ſubtilitati, & falſa teſtimonia, quantum eſt poſſibile, minorare. Tale enim quiddam etiam nunc apud clariſſimum Bithyniæ provinciæ judicem geſtum invenimus in teſtamento, oſtenſa teſtium falſitate peſſima aperte convictorum, & noviſſime confeſſorum, quia cum teſtamentum fecerit, & defuncta teſtatrix, teſtium quidam etiam manum, ita per chartam [9] virgam factam & ex latere ductam traxerunt, & ſignum venerabile crucis viderit ſcripſiſſe defunctam præparaverunt. Nos igitur ad hoc reſpicientes, alia quidem de ſolo teſtium, alia vero de eorum ſtatu exiſtimavimus oportere decernere. Quæ itaque dicta ſunt ab antiquis legiſlatoribus in prohibitione horum, quos ſuſpenderunt teſtimonium perhibere, rata omnia ponimus.

CAP. I.

Ut teſtes nonniſi illuſtria teſtimonii recipiantur, ſeu de teſtibus judiciariis.

Sancimus autem, & præcipue in hac maxima & feliciſſima civitate, ubi plurima conſiſtit (Deo favente ſermo) multorum bonorumque copia virorum, bonæ [10] opinionis eſſe oportere teſtes, & aut [11] carentes hujusmodi derogatione per dignitatis [12] aut militiæ [13], aut divitiarum [14], aut officii [15] cauſam: aut ſi non tales conſiſtant, ex utroque tamen quia fide digni ſunt, teſtimonium perhibere. Et non quosdam artifices [16] ignobiles, neque viliſſimos, neque nimis obſcuros [17] ad teſtimonium procedere. ſed ut ſi qua de eis dubitatio fuerit, poſſit facile demonſtrari teſtium vita, quia inculpabilis atque moderata eſt. §. 1. Si vero ignoti [19] quidam fuerint undique, & aliquid apparuerit circa teſtimonii veritatem corrumpere feſtinantes: poſſe eos etiam verberibus [20] ſubjacere. Et judices ſiquidem adminiſtratores [21] fuerint, hoc ipſi agant. Si vero alii præter eos ſunt, qui adminiſtrationes habent, ipſi quidem aſſumant apparitorem magnificentiſſimi prætoris plebis, in provincia vero locorum defenſorem: & per eos inferant eis verborum experimentum: quatenus propter hoc nihil celent veritatis, aut etiam capiantur per hanc viam pecuniis teſtimonium perhibere, aut aliter circa hoc malignantes.

CAP. II.

Ut inſtrumentis debitæ pecuniæ teſtes rogati non fortuiti adhibeantur, ſeu de teſtibus inſtrumentariis.

Et [22] licet dudum nullam in debitis ex ſcripto factis non ſcriptarum ſolutionum probationem per teſtes fieri ſanciverimus, niſi ſecundum obſervationem ibi [23] dictam, quam ſcilicet valere præcepimus: & tamen etiam nunc hoc renovamus. Si enim ſcriptum ſit debitum, & non ſcripta proferatur ſolutionis a litigantibus per teſtes probatio: tunc ſuſcepibilem eam apud judices eſſe, dum ad hoc ipſum aſſumantur [24] teſtes, ut pro facienda ſolutione aut memoria factæ alicui jam ſolutionis, & confeſſione ejus qui pecunias accepit, teſtimonium perhibeant viri fide digni conſtituti [25]: ut etiam cauſam teſtimonii forte faciant manifeſtam. Hæc autem inania & ex tranſitu [26] perhibita teſtimonia, nulla modis omnibus valere ratione, & hujusmodi quædam fingere teſtimonia, ut propter aliud quoddam opus adveniſſe, audiat aliquem dicentem accepiſſe ab aliquo aurum, aut debere alicui. Hæc namque aperte nobis ſuſpecta ſunt, & nulla digna ratione dum quando & tale aliquid judicando invenimus, & eo modo quædam multæ pecuniæ dicantur ſolutæ, tabularii duo [27] tantummodo hoc dixerunt audiiſſe ſe, *teſte præſente nullo*, & *debitum in ſcriptis conſtitutum*, & fatente ſcribere & ex hoc ſciente & valente per propriis literas hæc manifeſta facere: hæc quidem ex illo odio habentes occaſionem præſentis accepimus legis. Et iterum adductus eſt aliquis [28] alius ſimilis calumniant, & præſentibus teſtibus ad hoc, & coram tabulario depoſuit *apud ſemet ipſum debita eſſe*. & is quidem qui mercede hoc egit, deceſſit, alius autem exactus eſt debitum: quod a nobis quidem tanquam ab eo ſcilicet conſeſſum eſt. Deo hujusmodi omnino non indulgente occultari.

CAP. III.

Ut teſtimonia ſcriptis reſigantur, & quorum.

Neque igitur hujusmodi credimus teſtimoniis, ut tabulariorum (ſicut prædiximus) depoſitionibus, qui conſiteri volunt, apud quem, & ſcribere, & dare rei fidem indubiam: quia in judicio confiteri, quæ non in ſe relegantur, neque manere eas veracibus peſſimis concedimus. Sed exigimus quod deprecatum eſt ab eo, qui deducit teſtes in hoc ipſum: & hoc per teſtationes demonſtrare neceſſe eſt eos (hoc quod in [29] teſtamentis) rogatos [30] & bonæ opinionis conſtitutos, & in cautam ſuſcipere ab eis probationem, & neque [31] atteſtationem deinceps, neque teſtibus habentem præſentiam, & depoſitionem & ſubſcriptionem, tenere. Si vero non hujusmodi conſtituti teſtes ſint, quales pridem ediximus, & quæſtionibus [32] ſubdi eos præcipimus. §. 1. Si [33] vero quidam aperte contraria [34] dicant ſibi, aut alterutris teſtificentur, maxime judices hoc animadvertere: & ſi veraciora [35] teſtificatis adverſitates [36] invenerint, ejiciant quidem ejusmodi teſtationes: ea autem quæ a dignioribus [37] fide & plurimis dicta fuerint, conſiderent. Si vero aliis [38] apparuerint malignantes & hoc incidentes in contrarietatem: neque immunes eos derelinqui, niſi ſecundum aliquem errorem fortuitum, & non aſtu contraria dicentes demonſtrentur.

CAP. IV.

Ut cognitis teſtimoniis quartæ productioni teſtium locus non ſit: vel, quot & quomodo teſtes producuntur.

1 Julian. *conſt.* 83. dixi ad 22. *D.* 5. adde 4. *quæſt.* 3. Goth. Vid. ad hanc Novell. Ritterſhuſ. *in expoſit. Novell. part.* 9. *cap.* 22. Anſ. 2 Teſtium uſus in multis neceſſarius, *l.* 1. *ff. hic.* 3 Teſtibus ſolis quædam probantur. 4 Εὐτελεστάτοις. Viles ſunt, quos vitæ vilitas infamavit, Paul. 5. *ſent.* 15. §. 1. vitæ, id eſt, morum, *l.* 2. *ff. hic.* ut ſunt infames, *l.* 1. *ff. de his qui notant. infam.* Berberius in defenſorio jur. *c.* 9. *n.* 34. popinarum & ganeorum mancipia intelligit, ſed & eos, qui vilia officia adminiſtrant, *c.* 1. *verſ. Et non quosdam.* ĩ. *hic.* 5 *l.* 8. *C. hic.* 6 Eorum ſcilicet, qui non poſſunt teſtes eſſe: & ita ferre teſtimonium poſſunt, qui nominatim non prohibentur. 7 Ut quia parens vel filius, domeſticus, vel (ita conjunctæ perſonæ) impubes, infamis, furioſus. 8 Ut quia ſunt infames, aut viliſſimi artifices. 9 Οὕτω κατὰ τοῦ χάρτου τήν τε εὐθεῖαν τήν τε πλαγίαν εἵλκυσαν &c. *Scrimg.* id eſt, & tam in transverſum, quam recta linea ducta effeciſſe, ut defunctus venerandæ ſignum *Crucis* adſcripſiſſe videretur. *Hal.* Moris fuit apud Conſtantinopolitanos, *Crucis* ſignum præfigere teſtamentis & inſtrumentis. *Nov.* 73. *c.* 8. *l. ult.* §. 2. *C. de jure delib.* Hinc conſtat, teſtibus licuiſſe manum ducere contrahentis literarum imperiti, ad pingendum crucis Chriſti ſignum. vide quæ ſcripſi ad *Nov. Leon.* 72. 10 *l.* 3. *ff. hic.* cui derogatur multis modis, de quibus ĩ. *hic.* Goth. Ad hoc caput vid. Deſider. Gerald. *de rer. jud. autorit. lib.* 1. *cap.* 5. Anſ. 11 Καὶ κρείττους τῆς τοιαύτης διαβολῆς. 12 Nimia dignitas, nimiæ divitiæ, nimium officium, ſeu nimia conjunctio, teſtibus fidem derogat. 13 Puto id oſtendi, ducem pro milite, militem pro duce teſtem facile non admitti. 14 Divitiæ tamen teſtimonio fidem videntur addere. Diviti namque quam pauperi major fides adhibenda, vid. *l.* 3. *ff. hic.* Homo tamen, licet pauper, fidelis eſſe poteſt. §. 12. *Inſt. de ſuſpect. tut.* *l.* 17. §. 4. *ff. de adopt.* quod etiam in criminalibus locum habere dixeris, niſi nimia paupertas & dolus perſpicuus ſit: & ita accipe *l.* 3. *ff. hic.* Poterit itaque pauper pro paupere vel divite, vel in pauperem aut divitem recte teſtimonium dicere: de locuplete adde Rolandum a Valle 1. *Conſil.* 16. *n.* 18. Quid creditor? pro debitore ſuo non facile videtur admittendus, ut nec debitor pro creditore. 15 Ἐπιτηδεύσεως. Puto etiam id ſignificari, Amicum amico, *l.* 5. *C. hic.* liberos parentibus, *l.* 6. *d. tit.* uxores maritis, libertos patronis, *l.* 12. *d. tit.* clientes, ſervos, *l.* 8. *d. tit.* domeſticos, *l.* 3. *d. tit.* dominis: agnatos ſeu proximos, agnatis: ſocium ſocio, 1. *Harm.* 6. *cap.* περὶ κεκωλυμένων *in fine*, & econtra, teſtes idoneos non eſſe. Contra, uxor in virum, ſervi in dominum, filii in patrem, & econtra, teſtes eſſe poſſunt, in cauſa majeſtatis, 1. Harm. 6. *c.* περὶ τῶν κεκωλυμένων. 16 Ἐπιδιφρίους μηδὲ χαμερπεῖς, ſedentarios aut humi repentes. *Haloand.* carrucarios itaque intellige & latrinarum ſtercoratores, *l.* 15. §. 1. *ff. de uſufruct.* Horum enim artificium tale eſt, ut circa humum verſentur. adde Berberium *d. loco.* Teſtem commendare debet artis laudabilis titulus Jul. *hic n.* 326. Ita apud Harmenopulum legimus *lib.* 1. *tit.* 6. §. 1. Teſtes eſſe debere ἀξιοπίστους, μὴ ἐπιδιφρίους, μηδὲ χαμερπεῖς, μηδὲ παντοίως ἀσήμους. Sic Heſychio χαμερπὴς γεωργὸς, ὁ ἐν γῇ κοιμώμενος. Eadem ratione Harm. 6. *tit.* 2. §. 22. mulieres viles & abjectas εὐτελεῖς καὶ χαμηλοὺς vocat. 17 Ἀσήμους. 19 Ἀγνῶστοι, puto intelligi eos, non qui ſunt ignoti actori vel reo: ſed vel viliſſimos: *de quib.* ſ. vel omnibus bonis ignotos, vel eos de quorum honeſtate & vita nulli teſtes poſſunt deponere. Jul. *hic.* alias vel in itinere, ſi quid nobis præter ſpem accidat, invidia fuerit ignotis, id eſt, nondum nobis notis teſtibus, uti non poſſe. Et tamen verum eſt, quod dicitur, teſtem notum eſſe judici & parti, id eſt, & actori & reo oportere. Non eſt autem ignotus, cujus perſona, nomen, domicilium, urbs, ætas, mores, officium, vel artificium ſciri poterit. Quid, teſtis poteſtne audiri, ſi dixerit ſe nomen rei ignorare, ſe tamen reum exhiberi petere, ut eum agnoſcat? poſſe volunt idque officio judicis, *l.* 3. §. 7. *ff. ad exhib. l.* 3. *in fin. ff. de public. l.* 2. *C. ad exhib.* Nam & ignotus heres inſtitui poteſt, *l.* 11. *C. de hered. inſtit.* & ignotus tutor dari poteſt, §. 10. *Inſt. de excuſ.* At in inventario notus heredi teſtis admittendus, *l.* 22. §. 2. *C. de jure delib.* Cæterum quibus caſibus teſtes noti eſſe debeant, vid. apud Socinum *reg.* 412. adde quædam de ignoto teſte ex Harm. 1. *tit.* 6. §. 2. Goth. Intellectum hujus §. vid. apud Bellon. *lib.* 4. *ſupputat. cap.* 13. Anſ. 19 Id eſt, Teſtes, qui vel odio, vel inimicitia, vel precibus, vel pecunia, vel gratia deponunt, ſunt ſuſpecti & merito rejiciendi. 20 Obſcuriorum & obſcurarum perſonarum teſtimoniis non creditur ſine tormentis, *l.* 21. §. 2. *ff. hic. l.* 13. *C. hic.* Cur ita? poſſunt enim minimo metu quæſtionis injecto corruptos ſe fateri: quibus non propoſitis in honeſtarum perſonarum capita ſecuri graſſarentur facile. 21 Ἄρχοντες, id eſt, magiſtratus. 22 Hinc ſumpta eſt Authentica, *Rogati. C. de teſtib.* extat & hic locus apud autorem *Ecl.* 21. *tit.* 1. *c.* 54. 23 *l.* 18. *C. de teſtib.* 24 Παραλαμβάνοιντο, id eſt, rogentur. Solutio ſeu numeratio pecuniæ non probatur teſtibus, niſi ad id rogati ſint, ut ſpectatores aut teſtes ſolutionis eſſent, *c.* 3. ĩ. *hic.* Jul. *hic ibi. & ad hoc ipſum rogatis, & d. auth. Rogati.* Ἐπὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων, καὶ περιστατικῶν &c. id eſt, fortuitis vero & iis, quæ caſu contingunt, etiam non rogatus teſtis auditur: & ita Harmenop. accipit *l.* 1. *tit.* 6. §. 38. *l.* 11. *ff. de teſtib.* Idem dicendum eſt in iis, quæ fieri clam ſolent, ut in furtis, in quibus etiam admittuntur domeſtici teſtes, *l.* 8. §. 6. *in fin. C. de repud.* In conventionibus rogati eſſe debent, Harm. *ibi*, & in teſtamentis, vid. *l.* 21. §. 2. *ff. qui teſtam.* & matrimoniis. 30. *quæſt.* 5. *c. noſtrates*, & divortiis, *l.* 9. *ff. de divortiis*, in aperienda ciſta depoſita, *l.* 1. §. 36. *ff. depoſiti.* & in ſpecie *Novell.* 117. *c.* 15. In iis ergo caſibus, in quibus requiritur ſpecialis teſtium rogatio, ſimplex teſtium non ſufficit interventus. Tutiſſimum itaque fuerit, ſi tabellio rogatos fuiſſe ſcripſerit: quamvis in dubio præſumantur rogati, *arg. l.* 11. *ff. hic.* quam legem poſſis ita quoque ſumere, adde Oldend. *c.* 4. *de teſtib. n.* 23. 25 Quinque 1. Harm. 6. §. 3. 26 Ἐκ τοῦ παρήκοντος. *Scrimg.* 1. Harm. 6. §. 37. per tranſennam. In ſolutione pecuniæ non admittuntur teſtimonia eorum, qui dicere ſolent tranſeuntes ſe audiviſſe aliquem dicentem, pecuniam ſibi ſolutam eſſe. In criminalibus aliud accidere poteſt, nec enim rogari teſtes in hujusmodi negotiis moris eſt. Clam enim, ut ſæpius fiunt, vel in rixa, motu vel furore ſubito, nullis accitis teſtibus. Illud ſingulare eſt, quod in tranſitu ſervi manumitti poſſunt, *l.* 7. *ff. de manumiſſ. vindict.* Quid ſi in judicio creditor confeſſus eſt, ſibi ſolutam eſſe pecuniam? ejus confeſſio ei nocebit. *l.* 56. *ff. de re judicata: l.* 4. *C. de repud. heredit.* & in eum audientur, qui judicio tum interfuerint, licet non rogati. 27 Duo tabularii ſine teſtibus non ſufficiunt ad plenam fidem inſtrumento faciendam, *Novell.* 73. 28 Senſus eſt, Titius mercede conductus a Sempronio, apud notarios præſentibus teſtibus fatetur ſe Cajum (nomen Caji adſumens, quem Sempronius volebat ſibi, falſo tamen, obligare) accepiſſe mutuo centum a Sempronio. His ita peractis Cajus exactus eſt. 29 *l.* 21. §. 2. *D. qui teſtam.* 30 Dixi ſ. *c.* 2. 31 Senſus eſt, Tabularium præſentem non ſufficere, niſi teſtes quoque rogati ſint & ſubſcripſerint, & ipſa perſona principalis, ſi literas ſciat. 32 Id eſt, quæſtioni, *c.* 1. ſ. *hic.* 33 De teſtibus ſibi invicem contradicentibus, ſive dolo, ſive errore. 34 Teſtis ſibi contrarius non auditur, quin punitur. Contrarius eſt, qui vacillat, *leg.* 2. *l.* 16. *ff. hic.* 35 Καὶ εἰ περὶ τὰ κυριώτερα τῶν μαρτυρουμένων τὰς ἐναντιότητας εὕροιεν. *Scrimg.* id eſt, & ſi judex repererit teſtes contraria dicere in eis, quæ totam cauſam continent. Jul. *hic* 326. *in fin.* id eſt, in his cardo totius litis verſatur. 36 Id eſt, contraria. 37 1. Harm. 6. §. 4. Quoties teſtes alii aliis ſunt contrarii, creditur plurimis & dignioribus fide, adde *l.* 3. §. 2. *ff. hic.* Quid ſi pares? adhuc non pereunt teſtimonia, ſed ſpectanda erit cauſa, de qua lis movetur. Quid enim ſi de libertate quæritur vel agitur, utrimque paribus teſtibus contrariis? pro libertate judicabitur, *l.* 24. *in fin. ff. de manum.* Quid ſi teſtes digniores, num. vincentur? Quidam volunt duos teſtes honeſtioris vitæ præferri centum vilibus contrarium deponentibus, ut ita ſtetur majoris autoritatis teſtibus, rejecto minori numero. *Hoſt. Joann. And. Anton. in c. noſtra* 32. *de teſtib.* ſed in eo tamen plane non ſubſiſtunt: negant enim digniores duplo numero ſuperatos audiri, *arg. c. ſi quando* 9. *de elect. in* 6. *ibi duplo majore numero.* 38 Teſtis poteſt contraria vel aſtutia, vel per errorem deponere. Priore caſu, tormentis poteſt ſubjici, Jul. *hic n.* 326. *in fin.* id eſt, puniri, *l.* 16. *ff. de teſt.* Altero, cum venia dimitti. Aſtu contraria poteſt dicere, ſi a reo corruptus eſt, nec perſtat pro accuſatore, vel e contra. Qua pœna punietur? utique falſi, *l.* 1. §. 2. *ff. ad l. Corn. de falſis*, de qua vide *l.* 1. *in fin. & Nov. Leon.* 77.